

Bojan Munjin

Nakon političkog kazališta: POETIKA INTIMNOG I GORKOG PROPITIVANJA

Političko kazalište i teatar koji se kritički obračunavaju sa svojom stvarnošću predstavljaju vrlo poznate umjetničke činjenice, barem od vremena one slavne 1968. godine, „djece cvijeća“ i parole *Budimo realni, tražimo nemoguće*. Rat u Vijetnamu, Che Guevara, imperijalizam, borba protiv rasne diskriminacije i socijalna pravda bile su udarne teme avangardnog teatra od kraja 60-ih barem desetljeće i pol, a golotinja, psovke i drske predstave označavale su način borbe protiv svega starog i preživjelog. Nakon kratkog predaha u 80-ima, s ratovima na Balkanu, svjetskom krizom i svime što je iza toga došlo; s recesijom, prevratima i izbjeglicama, političko kazalište u svijetu i kod nas ponovno se probudilo. Ono je sa scene počelo izbacivati podatke o zločincima u ex-jugoslavenskim ratovima i parole o tajkunima i socijalnom izrabljivanju, o cinizmu i neosjetljivosti bogatog Zapada, koji je u svojem krilu ponovno počeo ljuljati neki novi fašizam. Takvo kazalište, lokalno i globalno, uglavnom bijesno upire prst u oko društava u kojima živimo, uz gotovo očajničko naglašavanje vjernosti principima kao što su humano društvo, antifašizam i pravo za sve.

Možda je danas trenutak za neku vrstu postpolitičkog kazališta koje će u vremenu novih izazova suočiti naš gordi ego s mnogim našim ograničenjima, zbog kojih smo ponekad više spremni biti kukavice, a ne heroji, i prije zločinci, a manje anđeli.

Ali, što ako nismo svojim životom spremni svjedočiti principe koje tako rječito podržavamo na sceni i zbog kojih tako strasno napinjemo grlo? Što ako su stvari danas otišle predaleko i naše moraliziranje iz fotelje u kućnom ogrtaču više ne pomaže? Možda je danas trenutak za neku vrstu *postpolitičkog* kazališta koje će u vremenu novih izazova suočiti naš gordi ego s mnogim našim ograničenjima, zbog kojih smo ponekad više spremni biti kukavice, a ne heroji, i prije zločinci, a manje anđeli.

Eichmann u Jeruzalemu, režija J. Lorenci, ZKM

Dvije novije predstave, obje u Zagrebačkom kazalištu mladih, svaka na svoj način govore baš o tom iluzornom unutarnjem pejzažu naših misli i uvjerenja, koje hrane naš lijep izgled koji smo o sebi stvorili. Taj osobni i prihvatljivi imidž, pokazuju ove dvije predstave, prosječni smrtnici vjerojatno nikad nisu suočili s konkretnim i graničnim pitanjima koja nam, ovdje i sada, stvarnost postavlja i iskušava nas. Jesmo li zaista nekome pomogli? Podarili deset posto plaće siromašnima? Pozvali na ručak obitelj koja živi u podrumu? Izašli pred parlament? Štrajkali gladu? Zato što to nismo u dovoljnoj mjeri učinili, ta stvarnost se okrenula protiv nas i poružnila, a mi, kao u *Slici Dorianu Grayu* i dalje mislimo da smo dobri i plemeniti. Metafizički rečeno, rijetko smo se na bitan način pokajali.

Prva predstava, *Eichmann u Jeruzalemu*, u režiji Jerneja Lorencija, nastala prema istoimenom esaju njemačke filo-

Glumci ove predstave, u njenom dugom četverosatnom trajanju, sjede pred publikom za dugačkim stolom i pokušavaju u prvom redu sebi objasniti što se zapravo dogodilo u Jeruzalemu i kako se oni nose s tim.

zofkinje židovskog porijekla Hanne Arendt, na suptilan način suočava te naše javne i samorazumljive stavove i naše realne kapacitete za vlastita djela, dobra ili loša. Slučaj „Eichmann“, o suđenju u Jeruzalemu nacističkom ratnom zločincu, na primjeru čudovišnog zla koje se dogodilo u nacističkim logorima i za koje je on bio odgovoran,

na dramatičan način sučeljava opravdanost naših moralnih sudova vezanih za prošlost i neizvjesnost naših postupaka danas ili sutra. U tom smislu redatelj Lorenci, govoreći o ovoj predstavi, vrlo je uvjerljiv: „Za kazalište nije presudno važno kako će ono na pozornici opisati događaje koji su se zbili u povijesti, nego je važno što ono o tim događajima ima za reći danas.“ Na to je upozorila i Hannah Arendt na samom suđenju, rekavši da 25 godina nakon Drugog svjetskog rata to suđenje nije bilo mjesto gdje se isključivo tražila univerzalna pravda, već pozornica spektakla u obračunu i osvjeti prema režimu koji smo toliko iskreno mrzili. Bez svake sumnje, Eichmann je bio odgovoran za neviđenu količinu smrti koju je prouzročio, ali, bilježi Arendt, on je na tom suđenju trebao biti predstavljen kao monstrum, ali on to realno nije bio jer, umjesto njega, mogao je na optuženičkoj klupi biti i bilo tko od nas. Otuda s tog suđenja i njezina sintagma o „banalnosti zla“, koje je vrijedilo za naciste, ali je to zlo svatko, ne zavaravajmo se, spreman učiniti. Takav kritički stav koji

„Za kazalište nije presudno važno kako će ono na pozornici opisati događaje koji su se zbili u povijesti, nego je važno što ono o tim događajima ima za reći danas.“

obuhvaća sve nas nije nimalo lako progutati, te je primjerice u tom eseju naročito bilo napadano upiranje prstom Hannah Arendt u židovske komitete u okupiranoj Europi zbog kojih bi, da nisu toliko surađivali s nacistima, ostalo najvjerojatnije više preživjelih Židova. Ili, kako je to rekao jedan od preživjelih logoraša: „Židovski narod se u cjelini ponašao veličanstveno. Zatajilo je samo njegovo vodstvo“. Kako mogu osuđivati nekog drugog znajući da i u meni postoji neki mrak s kojim se neprestano borim, zapitao se Jernej Lorenci, radeći na ovoj predstavi. „Eichmannizam je svugdje gdje ljudi sebe doživljavaju kao kotačiće

sustava. Onda kada oni samo odraduju posao, zato da bi se platio vrtić, zato što tako piše i zato što su im tako rekli“, kaže Lorenci. Stoga namjera predstave „Eichmann u Jeruzalemu“ nije da prospe u gledalište opće parole o dobru i zlu, niti da zabada prst u oko onome što već znamo, nego da nas, svakodnevnih ljude, suoči s dilemom što bismo mi učinili u događajima o kojima iz pristojne udaljenosti imamo tako jasan i uzvišen moralni stav. Ne znam što bih učinio da sam ja sekretar SKOJ-a, logoraš ili očevidac postupaka SS-a; mogu biti „pаметan“ u kafici ili „oplakivati“ sudbinu današnjih migranata, ali što sam ja za njih učinio? Ništa, priznaje Lorenci. Stoga predstava „Eichmann u Jeruzalemu“ protječe kao tegobno istraživanje onoga što se dogodilo na suđenju, ali i kao strpljiva rekonstrukcija naše duše i oprezno opipavanje raznih duhova koji u njoj prebivaju. Glumci ove predstave, u njenom dugom četverosatnom trajanju, sjede pred publikom za dugačkim stolom i pokušavaju u prvom redu sebi objasniti što se zapravo dogodilo u Jeruzalemu i kako se oni nose s tim. Tako tiho međusobno diskutirajući, oni kao da su željeli poručiti publici da unaprijedni zaključci i opće humanističke parole o zlu ne pomažu, onda kada sebe shvaćamo kao krhka i ograničena bića koja s takvim zlom nikada nisu bila suočena. Ovaj odvažan glumački ansambel, u kojem su bili Katarina Bistrotić Darvaš, Dado Čosić, Frano Mašković, Mia Melcher, Pjer Meničanin, Rakan Rushaidat, Lucija Šerbedžija i Vedran Živolić, hrabro se pohrvao s obimnim materijalom koji govori o holokaustu, od potresnog filma *Shoah* Claudea Lanzmanna, Jaspersove studije *Pitanje krivnje*, filma *Suđenje u Nurnbergu* Stanleya Kramera, romana *Koža* Curzia Malaparte i drugih, ali je toj „arhivi zla“ morao pridodati i vlastito priznanje da iz nutrine njihovih nejakih ramena ne mogu imati posljednji sud o dubini ljudskog zla ni jasan stav o sebi samima. Zato se u drugom dijelu predstava pretvorila u rijeku osobnih ispovijedi vezanih za familijarne rane, smrti i zločine koje su oni sami gledali ili slušali o njima. Potresno u svemu tome, što predstavlja i najveću vrijednost ove predstave, jest ta tiha sućut koja struji pozornicom, a ne osuda, jer moramo sebi priznati da zlo neprestano živi oko nas i u nama. Protiv njega se možemo boriti, ne s bombastičnim političkim parolama i pod lepršavim zastavama Dobrote, nego polazeći iz prostora

Ono što im je zajedničko jest u prvom redu kritičko mišljenje njihovih redatelja, Lorencija i Šeparovića, da je vremenu uljuljkanog samozadovoljstva došao kraj i da iluzije o humanizmu u koji smo nekada vjerovali moramo zamijeniti stvarnim angažmanom pred novim izazovima.

vlastite ranjivosti, ograničenosti i potencijalno nasilne naravi.

Druga predstava *Mladež bez Boga* u režiji Boruta Šeparovića zaoštrila je pitanje naše savjesti do krajnjih granica, suočavajući današnju ekstremnu kritičnost mladih s modernim svijetom rastezljive etičnosti, samozadovoljnog konformizma i mlakog angažmana. Prvi motiv za ovu predstavu bio je davni roman Ödöna von Horvátha istog naziva, *Mladež bez Boga*, koji govori o Njemačkoj pod nacizmom, ali glavno tkivo ove izvedbe predstavljao je esej „Heroji“, talijanskog suvremenog filozofa Franca Bifo Berardija, koji analizira dnevnik mladića koji, od Amerike do Rusije, pucaju po školama, sve do masovnog ubojice iz Norveške, Andersa Breivika. Ono što uočava Berardi Bifo i što predstavlja glavni razlog za predstavu kod Šeparovića svodi se na konstataciju da se dio današnje svjetske mladeži radikalizirao upravo razočaran, ne samo raznim ideologijama, nego i čovjekom uopće. Poruke tih mladih koje čujemo u predstavi govore o Europi, u kojoj je „sve dopušteno u ime biznisa“, i u kojoj se „živi u ropstvu političara, a ne u slobodi“, njihovo ogorčenje frazama o multikulturalizmu i političkoj korektnosti, završavaju bijesnom konstatacijom da se mora sve uništiti, odnosno da ćemo „možda imati sreće da nas pogodi komet i vrati na dan prvi“. Ono što ta mladež vjeruje da im je jedino preostalo jest tzv. socijalni darvinizam i uništenje slabijih bez milosti. Ti slabiji bila bi u prvom redu današnja srednja generacija koja još uvijek živi u vjerovanjima iz vremena države blagostanja, danas kada se sve te vrijednosti mrve, a Europa se ljulja pred našim očima. Redatelj Šeparović smatra kako je civilizaciju koja je građena na kršćanstvu, renesansi i humanizmu, smijenila logika prava jačeg koja

se danas širi poput smrtonosnog virusa i u kojoj više nema nikakvih moralnih obzira. „Danas samo najjači pobjeđuju u igri koja se zove život. To je mentalni sklop u kojem odrasta američka, europska, pa i naša mladež i to je čvorište kojim se bavim u ovoj predstavi. Civilizacija humanizma danas je na umoru“, kaže Šeparović. U predstavi gledamo šestero mladića i djevojaka koji s bijesom govore o tom svijetu odraslih, koji je neiskren u svojim vjeronanjima i koji je stvarni angažman zamijenio cinizmom, a nešto malo materijalne sreće (kuća, pas i vrt) drži ih u iluziji da je sve u redu. Mladi buntovnici, koje igraju studenti zagrebačke Akademije dramske umjetnosti, međusobno komuniciraju preko društvenih mreža i golemo ogorčenje iskaltjuju na svojem profesoru (Rakan Rushaidat) kojem su nekada vjerovali, a sada smatraju da ih je izdao svojim defetističkim i kapitulantskim stavovima. Vrijeme je za radikalnu akciju: oni vježbaju preko ratničkih videoigara, naoružavajući se pravim oružjem s kojim će izaći na ulicu. Njihove mete bit će škole, samoposluživanja i parlamenti, jer u njima prebiva sva ta masa uspavnih i slabih kompromisera koje treba pobiti da bi se napravilo mjesta za jake i odlučne. Scena je puna kompjutera i raznih kalibara automatskog oružja, među kojima juri ta mladež da kao kamikaze u nekom jurišu unište sebe i druge. Ova predstava u kojoj je sve politika zapravo je jako nepolitična, jer se ne radi o stavu redatelja ili glumačke družine da nas u nešto uvjeri, nego o refleksu teatra da govori o problemu koji nastaje nakon (loše) politike. Pitanje glasi: odakle toliki bijes danas, ne samo među mladima, kada je do jučer Europa djelovala tako umiveno i kada je zapadna civilizacija bila ideal najboljeg od svih svjetova? Redatelj Šeparović kaže: „Ako ogolimo stvari, suvremenu Europu je teško sagledati izvan njene kolonizatorske i imperijalističke historije, kao temelja i višestoljetne prakse. Kapitalizam hrani svoj vlastiti raspad i to je ono što živimo. Europa se u tome pokazala slabom, jer je svoju moguću humanističku potku tako lako otpisala upravo zato što taj humanizam nikad nije bio njena čvrsta osnova. Kako danas bilo koga okupiti zajedno da bi se branio neki humani interes? Možda je lako uzbuniti ljude pred „zombijima“ koji dolaze iz sirijske pustinje, ali mi kao Europljani danas živimo relativno dobro, baš zato što u toj sirijskoj pustinji vadimo naftu i plin po cijeni kakva nama

Redatelj Šeparović smatra kako je civilizaciju koja je građena na kršćanstvu, renesansi i humanizmu, smijenila logika prava jačeg koja se danas širi poput smrtonosnog virusa i u kojoj više nema nikakvih moralnih obzira.

odgovara.“, tvrdi Šeparović. Predstava završava užasnim riječima Andersa Breivika, optuženog pred sudom u Oslu da je u omladinskom kampu Laburističke stranke u Norveškoj ubio 69 maloljetnika, koji govori mlada glumica: „Ljudi koji mene nazivaju zlim ne razumiju razliku između brutalnosti i zla. Sve više nas to shvaća u desetljećima koja dolaze, a bit ćemo i sve naoružaniji. Kada je mirna revolucija onemogućena, nasilna revolucija postaje neizbježna.“ Publika osjeća nemoć koja struji kroz njihove udove, a na pozornicu pada mrak...

Što ujedinjuje ove dvije predstave? Ono što im je zajedničko jest u prvom redu kritičko mišljenje njihovih redatelja, Lorencija i Šeparovića, da je vremenu uljuljkanog samozadovoljstva došao kraj i da iluzije o humanizmu u koji smo nekada vjerovali moramo zamijeniti stvarnim angažmanom pred novim izazovima. Kazališno, ove predstave su izašle daleko izvan okvira građanskog teatra, jer stare teme više nisu na redu, kao ni način njihovog uprizorenja. Psihološka drama s uživljavanjem u realističku priču i karakterizaciju likova danas ne pomaže, jer upravo živimo na ruševinama takvog svijeta. Ove izvedbe ne predstavljaju ni politički teatar, jer i vrijeme užarenih parola sa žarom u očima je prošlo. Suvremeni teatar traži poetiku intimne ispovijedi pred gledateljima i zajedničkog suočavanja glumaca i publike pred pitanjima o biti egzistencije na koje ni jedni ni drugi nemaju odgovor. Današnji čovjek više ne zna koje su njegove vrijednosti ili vrijednosti za koje misli da su njegove ne zna se za njih boriti. Što da se radi kada se ništa ne može učiniti, pitaju se ogorčeni mladi ljudi u predstavi *Mladež bez Boga*. To je istinska i ključna drama današnje egzistencije. Ako na to pitanje ne odgovorimo, sigurno ćemo još dublje zaglibiti u civilizacijsku apatiju koju upravo živimo ili će na pozornicu stupiti neki

Autorski projekt Boruta Šeparovića: *Mladež bez Boga*, ZKM

novi klinci. Oni će, poput onih mladića u smeđim košuljama u Njemačkoj 1933. godine ili pak poput ovih današnjih pučaća po školama sve do Breivika, poželjati počistiti ne samo sve nas, nego i stvarne vrijednosti dostojne življenja, na koje smo mi u međuvremenu zaboravili.

Mladi buntovnici, koje igraju studenti zagrebačke Akademije dramske umjetnosti, međusobno komuniciraju preko društvenih mreža i golemo ogorčenje iskaltjuju na svojem profesoru (Rakan Rushaidat) kojem su nekada vjerovali, a sada smatraju da ih je izdao svojim defetističkim i kapitulantskim stavovima.